

Тетяна Сологуб –

Східноєвропейський національний університету
імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Навчально-виховне середовище ВНЗ як фактор професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця

У статті розкривається сутність професійного становлення особистості; визначено етапи та компоненти професійного становлення; розкрито роль навчально-виховного середовища вищого навчального закладу в особистісному та професійному становленні майбутнього фахівця.

Ключові слова: професійне становлення, особистість, навчально-виховне середовище, компоненти професійного становлення, складові навчально-виховного середовища, вищий навчальний заклад.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі побудови громадянського суспільства, в трансформаційному періоді соціально-економічного й політичного життя української держави, загострюється проблема професійного становлення майбутнього фахівця, який володіє не лише ґрунтовними професійними знаннями й уміннями, але й є носієм високого рівня соціальної компетентності, креативності, самостійності, відповідальності. Освіта сьогодні стає інноваційною, тобто йдеться про створення нової вищої школи України, яка б забезпечувала підготовку висококваліфікованого й конкурентоспроможного фахівця, сприяла розвитку творчої, критичної особистості, здатної об'єктивно оцінювати себе, інших людей, навколишню дійсність і продуктивно й успішно виконувати свої функціональні обов'язки.

Іншими словами, сучасний вищий навчальний заклад має забезпечити формування справжнього професіонала, громадянина. Відповідно до концепції професійного розвитку особистості під професіоналізмом розуміється сукупність змін, які відбуваються в людині у процесі її життєдіяльності, що забезпечує ефективний рівень розв'язання складних професійних завдань. Звідси, надзвичайно важливим завданням сучасного ВНЗ є формування особистості майбутнього професіонала, пошук нових змісту, форм і методів реалізації цього складного процесу. Тому *актуальним* є дослідження різних факторів професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця, особливе місце серед яких займає навчально-виховне середовище.

Аналіз досліджень проблеми. Проблема професійного становлення людини є неновою, багатоаспектною і певною мірою вивченою. Так, над нею працювали Б.Ананьєв, Г.Балл, І.Бех, Е.Зеєр, Т.Кудрявцев, В. Рибалко та інші, наголошуючи в своїх дослідженнях, що професійна придатність є сукупністю особистісних якостей людини, які впливають на успішність засвоєння й ефективність виконання певної професійної діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави для твердження, що професійне становлення особистості передбачає використання сукупності розгорнутих у часі прийомів соціального впливу на неї, включення її в різноманітні професійно значущі види діяльності (пізнавальну, навчально-професійну, науково-дослідницьку, пошукову, професійне спілкування тощо) з метою формування системи професійно важливих знань, умінь, якостей, форм поведінки та індивідуальних способів виконання професійної діяльності. Так, Е.Зеєр професійне становлення визначає як "формування" особистості, адекватне вимогам професійної діяльності [4, с.38]. Саме Евальд Зеєр виділив чотири основні особистісні складові професійного становлення фахівця:

1. Спрямованість особистості, яка характеризується системою домінуючих потреб, мотивів, відносин, ціннісних орієнтацій та установок.
2. Професійна компетентність, тобто сукупність професійних знань, умінь, а також способів виконання професійної діяльності.
3. Професійно важливі якості як психологічні якості особистості, що визначають продуктивність (продуктивність, якість, результативність і ін.) діяльності.

4. Професійно значущі психофізіологічні властивості (зорово-рухова координація, окомір, нейротизм, екстраверсія, реактивність, енергетизм тощо) [4].

У свою чергу, Т.Кудрявцев в якості характерної ознаки професійного становлення визначив ставлення особистості до професії та рівень виконання діяльності. З огляду на це, учений виділив чотири етапи професійного становлення особистості майбутнього фахівця:

- 1) виникнення і формування професійних намірів;
- 2) професійне навчання і підготовка до професійної діяльності;
- 3) практичне входження у професію, активне її освоєння та налагодження міжособистісної взаємодії в професійному колективі;
- 4) повна реалізація особистості в професійній діяльності[5].

З аналізу наукової літератури можна також зробити висновок, що вченими найчастіше виділяються такі професійно важливі якості майбутнього фахівця, як комунікативність, активність, креативність, відповідальність, високі інтелектуальні показники, професійне мислення, високий рівень самопізнання, компетентність тощо[2]. Формування цих якостей у майбутніх фахівців є складним, неперервним, поліфакторним процесом. Важливу роль серед них займає навчально-виховне середовище ВНЗ.

Вплив середовища на формування особистості, актуалізацію творчого потенціалу особистості вихованця безпосередньо створенням педагогічного середовища розглядали Ш. Амонашвілі, А. Анохін, А. Гельмонт, В. Семенов. Вплив культурного середовища на особистість молодого людини досліджували А. Трошева, Н. Романченко, освітнього – А. Воронін, С. Дерябо, В. Левін. Роль навколишнього середовища у становленні особистості людини з'ясували В. Афанасьєв, Г. Тараскіна та ін.

Таким чином, проблема особистісно-професійного становлення майбутнього фахівця та дослідження ролі й місця в ньому того чи іншого середовища розкривалась різними ученими в різних аспектах. Однак, на нашу думку, недостатньо вивченими на сьогодні є питання з'ясування значення навчально-виховного середовища сучасного ВНЗ в професійно-особистісному становленні молодого людини. Тому **метою** статті є аналіз навчально-виховного середовища ВНЗ як фактора особистісно-професійного становлення майбутнього фахівця. Задля досягнення мети нами розв'язано наступні *завдання*: розкрито сутність поняття навчально-виховного середовища у контексті досліджуваної проблеми; окреслено шляхи оптимізації позитивного впливу навчально-виховного середовища на професійно-особистісне становлення майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави для твердження, що важливим у професійно-особистісному становленні майбутніх фахівців є навчально-виховне середовище вищого навчального закладу. Над поняттям «навчально-виховне середовище» плідно працюють протягом останніх років вітчизняні й зарубіжні вчені. Так, «навчально-виховне середовище» тлумачиться як «частина соціокультурного простору, зона взаємодії освітніх систем, їх елементів, освітнього матеріалу і суб'єктів освітніх процесів» [8].

Цікавим у дослідженні навчально-виховного середовища, на нашу думку, є визначення В.Слободчикова, в якому визначається цільове і функціональне призначення середовища як механізму розвитку особистості, а також його джерела у предметності культури суспільства: «це два полюси – предметність культури і внутрішній світ, сутність сили людини – в їх взаємопідтримці в освітньому процесі і задаються межі змісту освітнього середовища і його складу» [11].

У ході дослідження нами встановлено, що не будь-яке навчально-виховне середовище має розвивальний потенціал, а лише те, в якому створені сприятливі умови для формування особистості. Можливість створення сприятливого навчально-виховного середовища у ВНЗ беззаперечна, оскільки завданнями останнього є належна професійна підготовка майбутніх фахівців, а також задоволення інтелектуальних, духовних і культурних потреб молодого людини.

Оскільки компонентами професійної спрямованості є: мотиви (наміри, інтереси, схильності, ідеали); ціннісні орієнтації (зміст праці, заробітна плата, добробут, кваліфікація, кар'єра, соціальний стан тощо); професійна позиція (ставлення до професії, установки, очікування і готовність до професійного розвитку); соціально-професійний статус [4], то саме навчально-виховне середовище слугує одним із вирішальних чинників формування цієї спрямованості. Йдеться про те, що на різних стадіях становлення названі вище компоненти мають різний психологічний зміст, зумовлений характером провідної діяльності і рівнем професійного розвитку особистості майбутнього фахівця.

Продуктивними для нашого дослідження є міркування С.Скидана про те, що навчальне середовище слід розглядати у двох площинах: зовнішнє (фізичне середовище, що оточує людину) і внутрішнє (яке виховує людину – психологічний клімат, спілкування тощо). А тому, важливою є

нерозривність людського фактора та факторів навчального середовища, цілісність системи «викладач – студент(аспірант) – навчальне середовище» [10]. Продовжуючи досліджувати дану проблему, Є.Макагон визначає сприятливе навчально-виховне середовище як середовище інтегроване, що містить цілу низку різних мікросередовищ: інтелектуальне, психологічне, науково-методичне, соціальне, культурно-естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне, електронне; кожне з яких має спільні й відмінні ознаки [6].

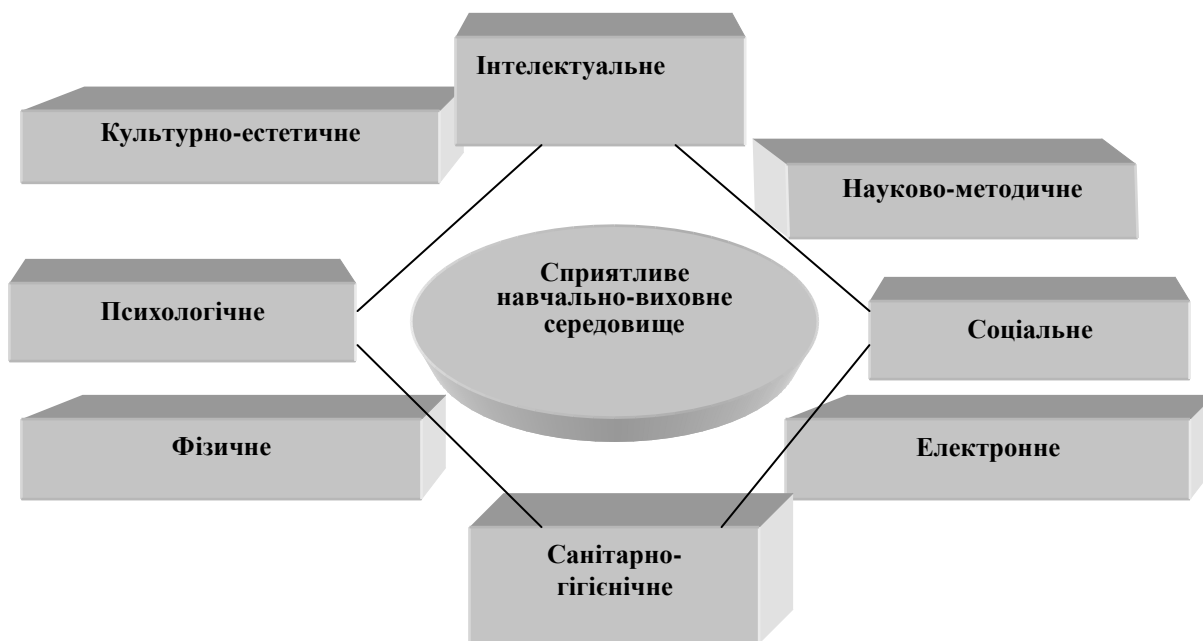

Рис.1. Компоненти сприятливого навчально-виховного середовища у ВНЗ

Аналіз педагогічної літератури [1; 3; 7; 9] та практики діяльності вищих навчальних закладів свідчить про те, що саме таке сприятливе навчально-виховне середовище забезпечує формування основних компонентів професійної компетентності: соціально-правової (знання й уміння в галузі взаємодії з суспільними інституціями та іншими людьми, володіння прийомами професійного спілкування і поведінки); спеціальної (готовність до самостійного виконання різних видів діяльності, уміння вирішувати типові професійні задачі й оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати нові знання й уміння за фахом); персональної (здатність до постійного професійного росту і підвищення кваліфікації, а також реалізації себе в професійній праці); аутокомпетентності (адекватне уявлення про свої соціально-професійні характеристики і володіння технологіями подолання професійних деструкцій); екстремальної професійної компетентності (здатність діяти в умовах, що раптово ускладнилися, в неординарних обставинах) [4].

В умовах педагогічного процесу вищого навчального закладу ефективність сприятливого навчально-виховного середовища виявляється насамперед у високому рівні мотивації всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, в професійному зростанні педагогів, студентів,

аспірантів; у високих показниках навчальної, практичної, пошукової, науково–дослідницької діяльності, в зростанні рівня культури спілкування всіх суб'єктів та ін.

Головною складовою навчально-виховного середовища сучасного вищого навчального закладу є організація навчальної діяльності, в результаті якої майбутні фахівці засвоюють систему професійних знань, формують практичні уміння та навички застосування цих знань у практичній професійній діяльності. Ще однією складовою навчально-виховного середовища нами визначено організацію науково-дослідницької діяльності, участь майбутніх фахівців у науковій роботі ВНЗ, в організації та проведенні науково-практичних семінарів, конференцій тощо. Не менш важливою, на нашу думку складовою навчально-виховного середовища є громадська діяльність, спрямована на залучення майбутніх фахівців до активної участі в житті вишу, міста, держави, формування соціальної мобільності тощо.

Окремо нами виділено таку складову навчально-виховного середовища як *студентське самоврядування*, яке є важливим у залученні майбутніх професіоналів до громадської та суспільно корисної діяльності. Важливими компонентами навчально-виховного середовища є також організація виховної роботи, спортивно-масової, оздоровчої діяльності майбутніх фахівців.

На рисунку 2. показано взаємозв'язки між сферами навчально–виховного середовища сучасного вищого навчального закладу в цілому.

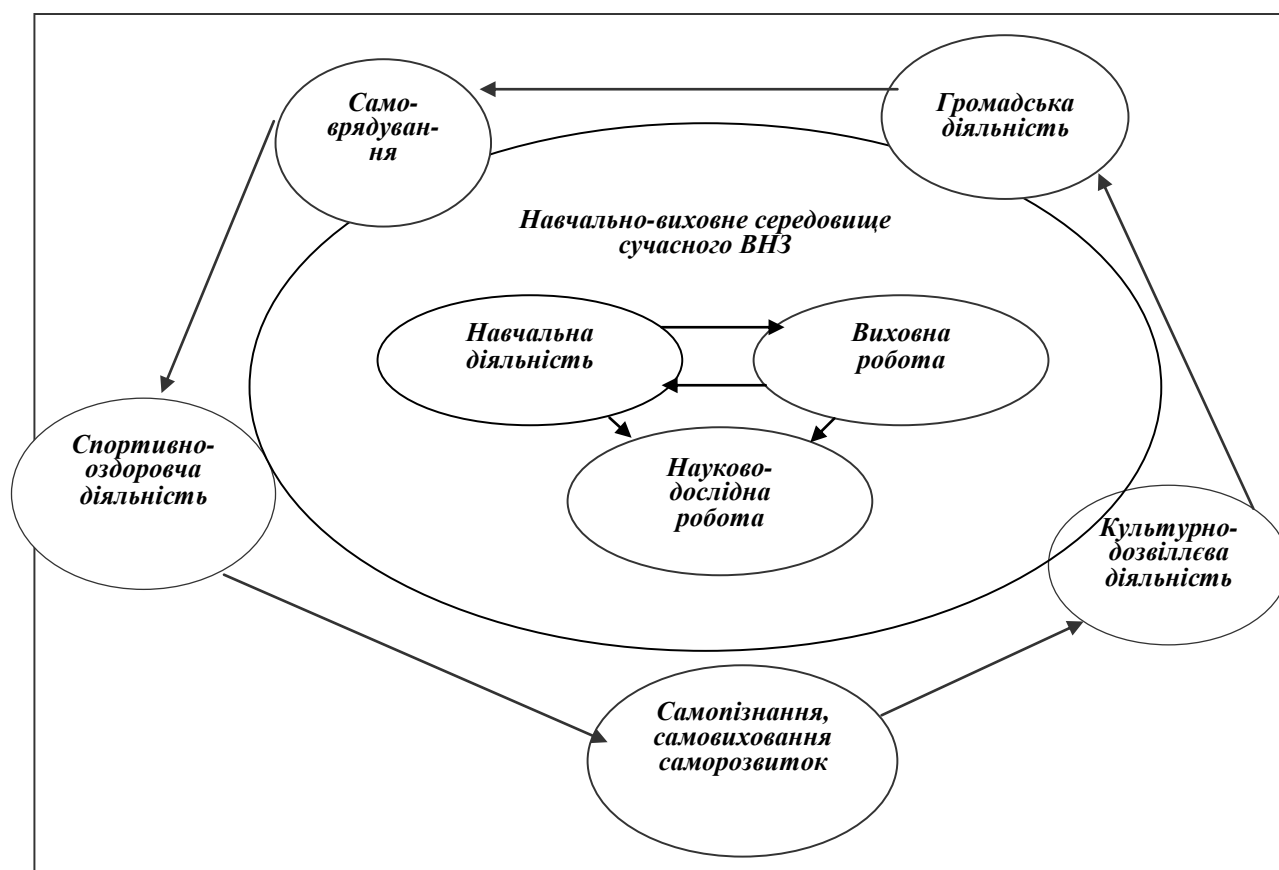

Рис. 2. Сфери навчально-виховного середовища ВНЗ

Взаємозв'язки між названими складовими навчально-виховного середовища ВНЗ, як зауважує Є.Дурманенко, забезпечують динамізм розвитку, цілісність процесу готовності майбутніх фахівців до виконання професійної діяльності, формування їх професійної культури та майстерності. Тому навчально-виховне середовище ВНЗ є простором спільного творчого пошуку шляхів професійного зростання, в якому домінуючими є емоційна, етична, духовна сфери розвитку інтелекту, які інтегруються у професійній культурі особистості[3].

Оскільки під час навчання не тільки засвоюються професійні знання, але й примножується соціальний досвід, формуються професійна свідомість та загальнолюдські

цінності, то не можна стверджувати, що сфера виховання, сфера навчання та сфера науково-дослідної діяльності відповідають за різні аспекти формування професійної культури особистості. Саме тому нами зроблено особливий акцент на активності самого суб'єкта – майбутнього фахівця, формування якого завжди розгортається як самовиховання, самостановлення, самоформування, саморозвиток. Власне тому й ми наголошуємо на цілісності й взаємообумовленості, системності навчально-виховного середовища як чинника професійного й особистісного становлення майбутнього фахівця.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. За результатами дослідження навчально-виховне середовище вищого навчального закладу визначено як сукупність матеріальних і духовних умов, факторів, відносин, які створюються в закладі, так чи інакше впливають на професійне становлення особистості майбутнього фахівця, сприяють організації взаємодії всіх учасників педагогічного процесу з метою виявлення їх творчої індивідуальності; є інтегрованою сукупністю взаємопов'язаних складових: особистісно зорієнтованих навчально-виховних, освітньо-наукових технологій, навчальної, наукової та громадської діяльності, за допомогою яких виконується соціальне замовлення, здійснюється професійна підготовка, формуються соціальна мобільність, корпоративні стосунки, особистісно-професійна культура та професійна майстерність.

Навчально-виховне середовище ВНЗ забезпечує педагогічну взаємодію суб'єктів навчально-виховного процесу, наукову та соціально-гуманітарну діяльність.

Важливими вимогами до створення сприятливого навчально-виховного середовища у ВНЗ визначено: єдність навчання, виховання, розвитку особистості в процесі здобуття вищої освіти; соціальну значущість процесу виховання у вищій школі як фактора формування загальнокультурного потенціалу особистості, її професійної культури та ролі в оновленні та гуманізації суспільства; формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця.

Показниками позитивного навчально-виховного середовища у ВНЗ як фактора професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця є: активність і креативність майбутніх фахівців в оволодінні професійними знаннями, у професійному зростанні та їх включеність у спільну професійну й громадську діяльність, довіра й вимогливість один до одного, поінформованість і суб'єкт-суб'єктна міжособистісна взаємодія всіх учасників педагогічного процесу.

Подальшого наукового дослідження потребує розробка методики діагностування рівня сформованості професійної готовності майбутніх фахівців, а також обґрунтування нових форм, методів і змісту їх професійного становлення.

Джерела та література

1. Бех І. Д. Категорія становлення в контексті розвитку «образу Я» особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1992. – № 3. – С. 9-21.
2. Деркач А. А. Педагогическая эвристика. искусство овладения иностранным языком / А. А. Деркач, С. Ф. Щербак. – М. : Педагогика, 1991. – 221 с.
3. Дурманенко Є. А. Формування наукового світогляду підлітків у процесі засвоєння інтегрованих знань про людину і суспільство : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Дурманенко Є. А. – К., 1994. – С. 7–18.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебн. пособие /Э.Ф. Зеер. [3-е изд., перераб. и доп.]. - М.: Академический Проект. Фонд "Мир". 2005. - 336 с.
5. Кудрявцев Т.В. Психология профессионального обучения и воспитания / Т.В.Кудрявцев. - М.: Изд-во МЭИ, 1986. - 346 с.
6. Макагон О. Е. Середовище як об'єкт науково-педагогічного дослідження / Макагон О. Е. // Професійна підготовка та інноваційні процеси у навчально-виховних закладах : зб. наук. пр. – Х. : Стиль-издат, 2004. – С. 74–79.
7. Ольхова Н. В. Експериментальна програма формування світоглядної культури студентів в університетському навчально-виховному середовищі : навч-метод. видання /

Н. В. Ольхова. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2009. – 174 с.

8. Приходченко К. І. Педагогічні основи формування творчого освітньо–виховного середовища в загальноосвітніх навчальних закладах гуманітарного профілю : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Приходченко К. І., Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2008. – 386 с.

9. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників : Монографія / В. В. Рибалка ; за ред. Г. О. Балла. – К. : Академія педагогічних наук України, 1998. – 160 с.

10. Скидан С. О. Ергономічні основи навчального процесу у вищій школі : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Скидан С. О. , Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 34 с.

11. Слободчиков В.И. Образовательная среда : реализация целей образования в пространстве культуры // Новые ценности образования : культурные модели школ. – Hnnnet Colledg. M.: Инноватор, 1997. – С. 177–184.

References

1. Bech I. D. Category formation in the context of the "image I" personality / I.D. Bech // *Pedagogy and Psychology*. - 1992. - № 3. - p. 9-21.

2. Derkach A. A. Pedagogical heuristics. art of mastering a foreign language / A. A. Derkach, S. F. Shcherbak. - Moscow: Pedagogy, 1991. - 221 p.

3. Durmanenko E. A. Formation of scientific outlook of adolescents in the process of mastering integrated knowledge about man and society: Author. Dis. candidate. ped. Sciences specials. 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy" / Durmanenko E. A. - K., 1994. - P. 7-18.

4. Zeer E. F. Psychology professionals: Training. Benefit /E.F. Zeer. [3rd ed .. Revised. and add.]. - M. : Academic Project. "The World" Foundation. 2005. - 336 p.

5. Kudryavtsev T. B. Psychology of professional training and education / T. V. Kudryavtsev. - M. : Publishing house of the Moscow Power Engineering Institute, 1986. - 346 p.

6. Makahon O. E. Medium as an object of scientific and pedagogical research / Makahon O. E. // *Vocational training and innovation processes in educational institutions: Coll. Science. pr.* - X: Style-dat, 2004. - P. 74-79.

7. Olhova N. V. Experimental Program ideological formation of culture of students in the university educational environment: academic method. Edition / N. V. Olhova. - Lutsk, Volyn National University Ukrainian, 2009. - 174 p.

8. Prikhodchenko K. I. Pedagogical guidelines for the development of creative and educational environment education in humanitarian schools: dis. ... dr. ped. sciences: 13.00.07 / Prikhodchenko K. I. , Shidnoukr. nat. University of V. Dahl. - Lugansk, 2008. - 386 p.

9. Fishing V. V. The personal approach to profile training of senior: Monograph / V. V. Fishing; ed. G.O. Balla. - K., Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 1998. - 160 p.

10. Skydan S. A. Ergonomic bases of educational process in high school: Author. Dis. ... dr. ped. sciences specials. 13.00.01 "Theory and History of Education" / Skydan S. A. National Pedagogical University. M. P. Dragomanov. - K., 1999. - 34 p.

11. Slobodchikov V. I. Educational Environment: implementation of the goals of education in the area of culture // *New value of education: cultural school model.* - Hnnnet Colledg. M. : Innovator, 1997. - P. 177-184.

Сологуб Т. Учебно-воспитательная среда вуза как фактор профессионально-личностного становления будущего специалиста. В статье раскрывается сущность профессионального становления личности; определены этапы и проанализированы компоненты профессионального становления личности будущего специалиста. Определено понятие учебно-воспитательной среды высшего учебного заведения и раскрыто его роль в личностном и профессиональном становлении будущего специалиста. Представлен анализ компонентов учебно-воспитательной среды как фактора профессионально-личностного становления будущего специалиста, а также обоснована необходимость их взаимосвязи и целостности учебно-воспитательной среды.

Ключевые слова: профессиональное становление, личность, учебно-воспитательная среда, компоненты профессионального становления, составляющие учебно-воспитательной среды, высшее учебное заведение.

Tetiana Solohub. The educational environment of the University as a factor of professional and personal formation of future specialists. The article reveals the essence of professional formation of the personality; defined stages and analyzed the components of professional formation of the personality of the future specialist. The concept of educational environment of a higher educational institution is defined and its role in personal and professional formation of a future specialist is explained. Analysis of the components of the educational environment as a factor of professional and personal formation of a future specialist is presented, as well as the necessity of interrelation and integrity of these factors of educational environment is justified.

Key words: professional development, personality, educational environment, components of professional development, components of the educational environment, higher educational institution.

УДК 378.046-02168-051: 005.962.131

ІринаТомашевська –
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Портфоліо як засіб моніторингу дослідницьких компетентностей аспірантів

Сучасні проблеми підготовки і атестації кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі передбачають пошук шляхів контролю за якістю та рівнем підготовки аспіранта, за формуванням його дослідницьких компетентностей. Ефективним механізмом діагностики та оцінки підготовки аспірантів є портфоліо, одночасно виступаючи складовим елементом самооцінки – рефлексії пошукувача з приводу процесу та результатів дослідження.

Ключові слова: підготовка кадрів вищої кваліфікації, портфоліо, компетенції, компетентність, дослідницькі компетентності, особистісно орієнтований підхід.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зміни, що відбуваються сьогодні в Україні, передбачають сучасне розуміння системи вищої освіти, яке відповідно уже сформоване у розвинених країнах як системи трьохрівневої і представлені ступенями бакалаврату, магістратури та аспірантури. Таким чином, аспірантура уперше в історії нашої країни стала ступенем вищої освіти.

Сучасні тенденції у підготовці кадрів вищої кваліфікації характеризуються підвищенням уваги до внутрішнього потенціалу особистості аспіранта, передбачаючи створення освітнього середовища, яке сприятиме становленню механізму творчого саморозвитку пізнавальних та дослідницьких здібностей пошукувачів.

Оцінка і контроль досягнень аспірантів були і залишаються однією з ключових проблем у підготовці кадрів вищої кваліфікації. Пояснення причин даного феномена може бути розглянута у різних площинах. Проте, одна із найважливіших, як показує досвід, можна віднести навчання «для майбутнього».

Інноваційним механізмом організації дослідницької діяльності аспіранта у науковому просторі розглядається портфоліо, як одна із форм що сприяє формуванню і оцінюванню його дослідницьких компетентностей та представлення його наукових досягнень.

Портфоліо широко досліджується і застосовується у зарубіжній педагогіці. Робота зі створення і апробації його моделей ведеться в США, Канаді, Великобританії, Німеччині, Швеції, Австралії та інших країнах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Згідно із найбільш поширеною у науковому просторі думкою, портфоліо є сукупністю (колекція) робіт, що демонструють зусилля аспіранта, його досягнення та результати, здобуті у процесі навчання за певний відрізок часу. У сучасній практиці в портфоліо також включають розділи, що передбачають прогнозування та планування майбутніх етапів навчання та наукової діяльності в контексті безперервної «пожиттєвої» (life-termeducation) освіти.